

Talebesinin Gölgesinde Kalmış Önemli Bir Sûfi Şahsiyet: Ammâr Yâsir Bitlisî ve Bazı Tasavvufî Görüşleri

*An Important Sufi Figure Left in the Shadow of His Student:
Ammâr Yâsir Bitlisî and Some of His Sufi Views*

Prof. Dr.

Ferzende İdiz

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van, Türkiye/ Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Van, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0001-9860-4192>

f.idiz65@gmail.com

ROR ID: <https://ror.org/041jzyp61>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 4 Eylül / 4 November 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Aralık / 24 December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / 31 December 2024

Yayın Dönemi / Publication Period: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.46231/sufiyye.1543551>

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited* (Ferzende İdiz).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / *Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.*

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir / *This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.*

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / *Kalem Education Culture Academy Association*

Atıf / Cite as

Ferzende İdiz, "Talebesinin Gölgesinde Kalmış Önemli Bir Sûfi Şahsiyet: Ammâr Yâsir Bitlisî ve Bazı Tasavvufî Görüşleri", *Sufiyye* 17 (Aralık/December 2024), 59-90.

Öz

Ammâr Yâsir Bitlisi (ö. ?/?), Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Mevleviyye gibi büyük tarikat silsilelerinde ismi yer alan önemli sûfi şahsiyetlerden birisidir. Kübreviyye tarikatının kurucusu olan Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) gibi önemli bir sûfinin şeyhi olan Ammâr Yâsir hakkın-da kaynaklarda yeterli bilgi yer almamış ve adeta halifesinin gölgesinde kalmıştır. Zira Ammâr Yâsir, talebesi Necmeddîn-i Kübrâ'nın anlatıldığı eserlerde ancak ismen veya çok az bir bilgi ile zikredilmiştir. Ayrıca hayatını anlatan müstakil bir eser de bulunmamaktadır. Kaynaklarda Bitlis'te doğduğu ve orada vefat ettiği bildirilen müellifin, maalesef hayatı, eserleri, yetişmesi ve ailesi gibi önemli konularda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Hatta böyle önemli bir şahsiyet hakkında bu güne kadar herhangi bir tez veya makale dahi yazılmamıştır. Bu durum, Ammâr Yâsir hakkında var olan sınırlı bilgileri, akademik bir tarzla ele alıp istifadeye sunmayı gerekli kılmıştır. Bu amaçla ele alınan makalede, kaynak taraması ve metin incelemesi metoduyla var olan bilgiler derlenmiştir. Böylece Ammâr Yâsir Bitlisi'nin kaynaklarda yer aldığı kadariyle hayatı, tarikatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri hakkında ilk defa akademik bir çalışma yapılmış ve böylece alana katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Kısaca bu makalede Ammâr Yâsir Bitlisi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufi anlayışı hakkında bilgi verilmeye çalışılmış ve böylece önemli bir sûfinin alan araştırmacıları tarafından tanınması sağlanarak istifadeye sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ammâr Yâsir, Bitlis, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Necmeddîn-i Kübrâ.

Abstract

Ammâr Yâsir Bitlisi (d. ?/?) is one of the important sufi figures whose name is included in the great sects such as Sühreverdiyye, Kübreviyye and Mevleviyye. There is not enough information in the sources about Ammâr Yâsir, the sheikh of an important sufi such as Necmeddîn-i Kübrâ (d. 618/1221), the founder of the Kübreviyye sect, and he remained in the shadow of his caliph. Inasmuch as Ammâr Yâsir is mentioned only by name or with very little information in the works in which his student Necmeddîn-i Kübrâ is described. Additionally, there is no independent work describing his life. Unfortunately, no information is included on important issues such as the life, works, upbringing and family of the author, who is reported to have been born in Bitlis and died there in the sources. In fact, no thesis or article has ever been written about such an important person. This situation made it necessary to handle the limited information about Ammâr Yâsir in an academic manner and put it to use. In this article for this purpose, existing information has been compiled by source scanning and text analysis method. Thus, for the first time, an academic study was conducted on Ammâr Yâsir Bitlisi's life, sect, works and sufi views, as far as they are included in the sources, and thus an attempt was made to contribute to the field. Briefly, in this article, we tried to give information about Ammâr Yâsir Bitlisi's life, works and Sufi understanding, and thus, it was aimed to make an important Sufi known and benefit from the field researchers.

Keywords: Sufism, Ammar Yâsir, Bitlis, Kübreviyye, Necmeddîn-i Kübrâ.

Giriş

Ammâr Yâsir Bitlisi (ö. ?/?), 6/12. yüzyılda yaşamış, Kübreviyye Tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) gibi bir zâta şeyhlik yapmış ve ona hilâfet vermiş olan önemli bir süfî şahsiyettir. Aynı zamanda Sühreverdiyye tarikatının kurucularından sayılan Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168)'nin önde gelen halifelerinden olması hasebiyle Sühreverdiyye ve Kübreviyye tarikatlarının teşekkülünde payı ve etkisi olmuştur. İsmi, birçok kaynakta Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Mevleviyye gibi önemli tarikatların silsilelerinde zikredilmiş olmakla birlikte¹ maalesef söz konusu kaynakların çoğu, onun hayatı hakkında ya hiç bilgi vermemiş ya da çok az bilgi vermekle yetinmişlerdir. Ayrıca kendisini anlatan müstakil bir eser de yazılmamıştır. Onunla ilgili bir takım kısa bilgiler; Alâüddevle-i Simnânî (ö. 736/1336)'nin *Fazlu't-tarîka* ve *Tezkiretü'l-meşâyih* adlı eserleri² ile Necmeddîn-i Kübrâ'nın *Fevâihu'l-cemâl*³ adlı eserinde yer almıştır. Ancak bu bilgiler de sınırlı kalmıştır. Ammâr Yâsir'den bahseden diğer bir müellif ise *Nefahâtü'l-üns*'ün müellifi Abdurrahman Molla Câmî olmuştur. Ancak o da sadece Ammâr Yâsir'in süfî yetiştiren önemli bir zat olduğunu kaydetmiş ve başka da bilgi vermemiştir. Ma'sûm Ali Şah (ö. 1212/1797)'in *Tarâiku'l-hakâik*'i ile Gulâm Server Lâhûrî (ö. 1308/1890)'nin *Hazînetü'l-asfiya*'sı gibi bazı kaynaklar da Ammâr Yâsir'den bahsetmişlerdir. Ancak bu iki kaynak da Ammâr Yâsir'in yer aldığı birkaç tarikat silsilesi ile vefat tarihini zikretmekle yetinmişlerdir. Bu kaynaklar da Ammâr Yâsir'in vefat tarihini 582/1186⁴ olarak vermişlerdir ki bu tarih yanlıştır. Zira Ammâr

1 Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 1/355-357.

2 bk. Ahmed b. Muhammed Alâüddevle-i Simnânî, *Fazlu't-tarîka* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 2135), 100a; Ahmed b. Muhammed Alâüddevle-i Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih* (Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990), 314; Edward Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb* (Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999), 5.

3 Necmuddin Kübrâ, *Fevâihu'l-cemâl ve Fevâtihu'l-celâl*, thk. *Yûsuf Zeydân* (Kuveyt: Dâru Suâdi's-Sabâh, 1993), 49-56.

4 Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-asfiya* (Kanpûr: Munshi Naval Kishor, 1894), 3/12; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâikü'l-hakâik* (Tahran: Nayib-i Sadr, 1315/1897), 2/51; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 6.

Yâsir'e ait *Behcetu't-tâife*⁵ adlı eserin başında ve *Savmü'l-kalb*⁶ adlı diğer eserinin sonunda yer alan iki icâzetnâmede (bu eserleri okutma icâzetnâmesi) bulunan bazı ifade ve tarihlerden hareketle müellifin vefatının 590/1194 ile 604/1207 tarihleri arasında bir tarih olması gerektiği aşağıda açıklanacaktır.

Âlim ve mutasavvıf bir şahsiyet olan Ammâr Yâsir, önemli eserler de yazmıştır. Net sayısını bilmediğimiz bu kitaplardan ikisi Berlin Ahlwardt Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Söz konusu eserler, Edward Badeen tarafından tahkik edilerek Arapça olarak bastırılmıştır.⁷ Badeen, bu eserlerin başında Ammâr Yâsir'le ilgili kısa bir bilgi vermişse de bu da sınırlı bilgilerden ibaret kalmıştır. Ayrıca Ammâr Yâsir, son yılların önemli çalışmalarından birisi olan *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde de bir madde olarak yer almamış burada da ancak Necmeddin-i Kübrâ maddesinde ismen zikredilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da Ammâr Yâsir, halifesi ve talebesi olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın gölgesinde kalmıştır. Ammâr Yâsir hakkında yapılmış herhangi bir tez hatta akademik bir makale de tespit edilememiştir. Alan açısından bir eksiklik olarak görülen bu husus, bu makaleyle kısmen de olsa giderilmiş olacaktır.

Ammâr Yâsir Bitlisî'nin kısaca hayatı, tarikatı, eserleri ve bazı tasavvufî görüşlerinin ele alındığı bu makalede, müellifin şeyhi Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî ve halifesi Necmeddîn-i Kübrâ'ya -bilindikleri için- fazla değinilmemiş kısaca tanıtılmakla yetinilmiştir. Müellifin tasavvufî görüşleri ise daha çok yukarıda bahsi geçen iki eseri kapsamında ele alınmış ve yer yer diğer sûfîlerin görüşleriyle karşılaştırılmıştır.

Kısaca önemli tarikat silsilelerinde ismi zikredilmiş, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin önde gelen halifeleri arasında yer almış, Necmeddîn-i Kübrâ gibi önemli bir zata hilâfet vermiş ve tasavvuf alanında kıymetli eserler yazmış olan Ammâr Yâsir Bitlisî, kaynaklarda detaylı olarak yer almamış ve talebesi Necmeddîn-i Kübrâ'nın gölgesinde kalmıştır. Dolayısıyla tasavvuf açısından böyle önemli bir zatın hayatı ve eserlerini inceleyerek alanın ilgililerine sunmak önem arz etmiştir. Ayrıca bu güne kadar söz

5 Ziyâuddîn Ebü Yâsir Ammâr b. Muhammed el-Bitlisî, *Behcetu't-tâife*, thk. Edward Badeen (Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999), 13.

6 Ziyâuddîn Ebü Yâsir Ammâr b. Muhammed el-Bitlisî, *Savmü'l-kalb*, thk. Edward Badeen (Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999), 58.

7 bk. Badeen, *Behcetu't-tâife ve's-savmü'l-kalb*.

konusu kaynaklarda yer alan sınırlı sayıda bilginin dahi akademik bir çalışma ile istifadeye sunulmamış olması alan açısından bir eksiklik olmuştur. Bu çalışma, söz konusu eksikliği kısmen de olsa gidermek, müellif hakkında az sayıdaki kaynakta yer alan dağınık haldeki bilgileri akademik bir üslupla işleyerek araştırmacıların istifadesine sunmayı amaçlamıştır.

1. Hayatı

Ammâr Yâsir olarak tanınmış olan bu zatın asıl ismi, Ziyâuddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir b. Matar b. Sehâb eş-Şeybânî el-Bitlisi'dir.⁸ Ammâr Yâsir'e ait olan *Behcetü't-tâife* adlı kitabın başında yer alan icâzette bu şekilde geçtiği gibi yine ona ait bir diğer eser olan *Savmü'l-kalb* adlı kitabın sonunda yer alan icâzette de Ammâr'ın tam ismi zikredildiği şekilde geçmektedir.⁹ Alâüddeve-i Simnânî'ye ait *Fazlu't-tarîka* adlı eserde ise Simnânî, Ammâr'ın tam ismini şöyle vermektedir: "Ammâr b. Yâsir b. Ammâr b. Ammâr b. Matar b. Sehâb."¹⁰ Ancak Simnânî'ye ait diğer bir kitap olan *Tezkiretü'l-meşâyih*'te ise "Ebû Yâsir" olarak yani "Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed b. Mutahhir el-Bitlîsî"¹¹ şeklinde verilmektedir ki bu şekliye söz konusu icâzetlerde geçen isme daha yakın görülmektedir. Ancak burada da *Matar* yerine *Muttahir* denilmektedir. Ammâr Yâsir'in önde gelen halifelerinden aynı zamanda Kübreviyye Tarîkatı'nın kurucusu olan Necmeddîn-i Kübra'ya ait bir risâlede ise şeyhin ismi şöyle geçmektedir: "Ammâr b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir b. Muttarif b. Sehâb el-Bitlîsî."¹² Burada da *Matar* yerine *Muttarif* ismi dikkat çekmektedir. Kendisiyle tanışıp eserlerini okutma icâzetini almış olan şahsın belirttiği "Matar" ismi daha doğru görülmektedir. Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh el-Yâfiî (ö. 768/1367), Ammâr Yâsir'in ismini; "eş-Şeyh Ebû Yâsir Ammâr b. Yâsir et-Tedlîsî (Bitlîsî)"¹³ şeklinde aktarırken İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) onu "Şeyh Ebû Nâsir Ammâr

8 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 13.

9 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 13; a.mlf., *Savmü'l-kalb*, 58.

10 Ahmed b. Muhammed Alâüddeve-i-Simnânî, *Fazlu't-tarîka* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 2135), 100a; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 5.

11 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 314.

12 Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 5.

13 Ebû Muhammed Abdullâh el-Yâfiî, *Mirâtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zaman* (Kahire: Dârü'l-Kitabi'l-İslâmî, 1413/1992), 4/41.

b. Yâsir”¹⁴ olarak zikretmektedir. Şeyh Ammâr’ı tanıtan bazı eserlerde ismi, “Ammâr b. Yâsir b. Muhammed b. Ammâr b. Sehâb eş-Şeybânî el-Bitlisî” şeklinde de geçmektedir.¹⁵ Görüldüğü gibi kaynaklarda ismi, bazı farklılıklarla bu şekilde geçmektedir. Ancak Şeyh Ammâr’ın tam isminin, müellifin kendi kitaplarında yer alan icâzetnâmelerdeki (ilk başta verildiği) gibi olması kuvvetle muhtemeldir. Zira aşağıda ifade edileceği gibi icâzetleri yazan şahıs, bu kitapları 590/1194 yılında bizzat Ammâr Yâsir’den semâ’ yoluyla dinlediğini kaydetmektedir.¹⁶ Dolayısıyla Ammâr Yâsir’le çağdaş, onu görüp kendisinden ders almış birinin ifadelerini daha doğru kabul etmek gerektiğini düşünmekteyiz.

Şeyh Ammâr’ın doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda zikredilen ölüm tarihleri kesin bilgi olmayıp ihtiyatla karşılanmalıdır. Şeyh Ammâr’ın ölüm tarihi bilinmemekle birlikte kendisine ait *Behcetü’t-tâife* adlı esrinin başında ve *Savmü’l-kalb* adlı diğer eserinin sonunda yer alan iki icâzetnâmede bulunan bazı ifade ve tarihlerden hareketle müellifin vefatının 590/1194 ile 604/1207 tarihleri arasında bir tarih olması gerektiği söylenebilir. Şöyle ki: Söz konusu iki icâzetnâmenin Şeyh Ebü’n-Necib Mahmud b. Muhammed b. Ebî Ali (ö. ?/?) adında bir zat tarafından yazıldığı bizzat icâzetnâmelerde belirtilmektedir. Yine aynı zat, icâzetnâmeleri 604/1207 yılında Bitlis’in Ahlat ilçesinde yazdığını ifade ettikten sonra; bu kitapları 590/1194 yılında Ammâr Yâsir’den semâ’ yoluyla dinlediğini kaydetmektedir.¹⁷ Buradan Şeyh Ammâr’ın, 590/1194 yılında hala hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu zat, Ammâr Yâsir’in ismini zikrettikten sonra da “نور الله مضجعه” Allah kabrini nûrlandırısın.” ifadesini kullanmaktadır¹⁸ ki bu ifade, bize Şeyh Ammâr’ın icâzetlerin yazıldığı tarih olan 604/1207 yılında hayatta olmadığını, dolayısıyla 590/1194 ile 604/1207 yılları arasında kalan bir tarihte vefat ettiğini göstermektedir. Ma’sûm Ali Şah’ın *Tarâiku’l-hakâik*’i ile Gulâm Server Lâhûrî’nin *Hazînetü’l-asfiya*’sı gibi bazı kaynaklarda Şeyh

14 Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zehab fî ahbari men zehab* (b.y.: Dârül-Kütübî’l İlmiyye, ts.), 7/78.

15 bk. Yûsuf Zeydan, *Fevâihu’l-cemâl ve Fevâtihu’l-celâl* (Kuveyt: Dâru Suâdi’s-Sabâh, 1993), 49-56.

16 Bitlisî, *Behcetü’t-tâife*, 13; a.mlf., *Savmü’l-kalb*, 58; Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 88.

17 Bitlisî, *Behcetü’t-tâife*, 13; a.mlf., *Savmü’l-kalb*, 58.

18 Bitlisî, *Behcetü’t-tâife*, 13; a.mlf., *Savmü’l-kalb*, 58; Badeen, *Behcetü’t-tâife ve’s-savmü’l-kalb*, 6.

Ammâr'ın vefat tarihi, 582/1186¹⁹ olarak verilmişse de yukarıda verilen bilgiler ışığında bu tarihlerin yanlış olduğunu söylemek durumundayız. Zira zikredilen icâzetnâmelerden Şeyh Ammâr'ın değil 582/1186 yılında 590/1194 tarihinde dahi hala hayatta olduğu ve Bitlis'in Ahlat ilçesinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Doğum ve ölüm tarihleri net olarak bilinmese de Şeyh Ammar'ın, Bitlis'te doğduğu ve orada vefat ettiği *Şerefnâme*'de zikredilmiştir. *Şerefnâme*, müellif hakkında; "Araştırmacıların kutbu, incelemecilerin kanıtı, şeriatın durumunun koruyucusu, tarikat adamlarının önderi olan Şeyh Ammâr Yasir. Bu, Şeyh Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'nin müridlerinden ve Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın şeyhiydi. İşte bu da yine Bitlis şehrinde dir."²⁰ ifadelerini kullanmıştır. Simnânî de vefat tarihini belirtmeden Ammar Yâsir'in Bitlis'te medfûn olduğunu belirtmiştir.²¹ Müellifin ailesi, yetişmesi ve çocukları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Durum böyle olmakla birlikte bazı kaynaklarda daha çok Bitlis'in Ahlat ilçesinde faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zira bizzat Ammâr Yâsir'den eserlerini okutma icâzeti almış olan Şeyh Ebü'n-Necib Mahmud b. Muhammed b. Ebî Ali (ö. ?/?) adındaki şahıs, bu kitapları Ammâr Yâsir'den semâ' yoluyla dinlediğini ve eserlerini okutma icazetini Bitlis'in Ahlat ilçesinde kendisine verdiğini kaydetmiştir.²² Ayrıca 823/1420 tarihli vakfiye kaydında Ahlat'ta Şeyh Ammâr Ahlatî adında bir zâviyenin kayıtlı olması da bu ihtimali güçlendirmektedir.²³

1.1. Şeyhi, Tarîkatı ve Tarîkat Silsileleri

Yukarıda Ammâr Yâsir'in tarikat şeyhinin Ebü'n-Necib es-Sühreverdî (ö.563/1168) olduğu zikredilmiştir.²⁴ Sühreverdî'nin tam ismi, Abdulkahir

19 Lâhûrî, *Hazînetü'l-asfiyâ*, 3/12; Ali Şah, *Tarâikü'l-hakâik*, 2/51; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 6.

20 Şeref Han, *Şerefnâme* (İstanbul: Deng Yayınları, 1998), 277; Zeydan, *Fevâihu'l-cemâl ve Fevâtihu'l-celâl*, 56.

21 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 319.

22 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 13; a.mlf., *Savmü'l-kalb*, 58.

23 Zülfiye Koçak, "XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bitlis ve Yöresi Zâviyeleri", *Erdem* 82 (Haziran 2022), 88.

24 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 314; Molla Câmi, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 794, 801; Kemâleddin Harîrîzâde, *Tibyânu vesâilü'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendî, 430-432), 84b; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/298, 335.

b. Abdullah b. Sa'd b. Hüseyin b. Kasım b. Alkame b. Nadr b. Muaz b. Abdurrahman b. Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir'dir. "Ebû'n-Necib" künyesiyle şöret bulmuştur.²⁵ Küçük yaşlarda ilim tahsiline başlamış olan Sühreverdî, o dönemin ilim merkezi olan Bağdat'a gitmiş ve Nizamiye medresesinde ilim tahsil etmiştir. Burada bulunan Esad Mihenî (ö. ?/?), Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/1126) ve Ali b. Neyhan (Ö. ?/? gibi hocalardan dersler alarak icâzet almıştır. Ahmed el-Gazzâlî ve amcası Kadı Vecîhüddin Sühreverdî (ö. 462/1069)'den tasavvuf eğitimi almıştır. Bu iki şeyhten de icâzet almış olan Sühreverdî, önceleri Nizamiye medresesinde hadîs dersleri okutmuş ardından 545/1150 yılında Şam'a giderek²⁶ orada vaazlar vermiştir. Daha sonra Bağdat'a dönmüştür. Sonraları hacca gitmiş olan Sühreverdî, elinin emeğiyle geçinmeye özen göstermiştir. Ammâr Yasir Bitlisî, Ömer Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234) gibi büyük zatlar yetiştirmiş olan Ebû'n-Necib Sühreverdî, 563/1168'de Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁷

Sühreverdîye tarikat silsilesi, Ebû'n-Necib es-Sühreverdî'den sonra Cüneyd-i Bağdadi (ö. 297/909)'ye genel anlamda iki farklı koldan ulaşmaktadır. Bunlardan birincisi Ahmed Gazzâlî diğeri ise Ömer Sühreverdî yoluyla devam etmektedir. Cüneyd'ten sonra ise silsile değişmemekte ve aynı kişilerle Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ulaşmaktadır.

Hz. Muhammed(s.a.v)'den Cüneyd-i Bağdâdî'ye kadar gelen silsile şöyledir:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (ö. 11/632)
2. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)
3. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)
4. Habîb el-Acemî (ö. 130/748)
5. Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)
6. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/816)
7. Serî es-Sakatî (ö. 251/865)

25 Ethem Cebecioğlu, "Abdülkahir Ebu'n-Necib Sühreverdî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Sebat Yayınları, 2008), 7/66; Süleyman Gökbulut, "Ebu'n-Necib Ziyâüddin es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-mürîdin Adlı Eseri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2008), 138.

26 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/336; Gökbulut, "Ebu'n-Necib Ziyâüddin es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-mürîdin Adlı Eseri", 138.

27 Abdulvahab eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1426/2005), 207; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/336; Cebecioğlu, "Abdülkahir Ebu'n-Necib Sühreverdî", 7/66-67.

8. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)²⁸

Cüneyd-i Bağdâdî'den sonra silsile Ammâr'ın şeyhi Sühreverdî'ye şu iki koldan ulaşmaktadır:

1. Kol:

1. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)
2. Ebû Alî Ruzbârî (ö. 322/934)
3. Ebû Ali b. Kâtip (ö. 340/951)
4. Ebû Osman el-Mağribî (ö. 373/983)
5. Ebü'l-Kâsım el-Cürcânî (Gürgânî) (ö. 469/1076-1077)
6. Ebû Bekir Nessâc (ö. 487/1094)
7. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/1126)
8. Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168)
9. Şeyh Ammar b. Yâsir Bitlisî (ö. ?/?).²⁹

2. Kol:

1. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)
2. Mîmşâd Dineverî (ö. 299/911)
3. Ahmed b. Siyah (Esved Dineverî) (ö. 305/917)³⁰
4. Muhammed b. Amuveyh/Amûya (Ebü'n-Necib'in dedesi)
5. Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî (ö. 462/1069) (Kadı Vecihuddin, Ebü'n-Necib'in amcası)
5. Ebü'n-Necib es-Sühreverdî (ö. 564/1168)
6. Ammar Yâsir Bitlisî. (ö. ?/?)³¹

Ayrıca Şeyh Ammâr'ın, başka silsilelerde de ismi geçmektedir. Mesela Şeyh Ammâr'ın da yer aldığı Kübreviyye silsilesi şöyledir:

28 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 316; Ali Şah, *Tarâikü'l-hakâik*, 2/50; Harîrîzâde, *Tibyân* (İbrâhim Efendî, 430-432), 84b; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/298, 335.

29 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 315-316; Harîrîzâde, *Tibyân* (İbrâhim Efendî, 430-432), 84b; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/298; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 7-8; Gökbulut, "Ebu'n-Necib Ziyâüddîn es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-mürîdîn Adlı Eseri", 140-141; Süleyman Gökbulut, *Necmeddin Kübrâ ve Kübrevîlik* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 88-89.

30 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5/298.

31 Simnânî, *Tezkiretü'l-meşâyih*, 314-315; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 7; Zeydan, *Fevâihu'l-cemâl ve Fevâtihu'l-celâl*, 61. *Fevâihu'l-cemâl*'in Giriş kısmında Ahmed b. Siyah ile Muhammed b. Amuveyh arasında ayrıca Ferec Zencânî zikredilmiştir. bk. Zeydân, *Fevâihu'l-cemâl*, 61.

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (ö. 11/632)
2. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)
3. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)
4. Habîb el-Acemî (ö. 156/772)
5. Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)
6. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815)
7. Serî es-Sakatî (ö. 251/865)
8. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)
9. Mîmşâd Dineverî (ö. 299/911)
10. Muhammed Dineverî (ö. 340/951)
11. Muhamed el-Bekrî (ö. 370/980)
12. Vecihuddin el-Kâdî (ö. 462/1069)
13. Ebü'n-Necib es-Sühreverdî (ö. 564/1168)
14. Ruzbihân Baklî (ö. 606/1209)
15. İsmail Kayserî (Kasrî olsa gerek)
16. Ammâr Yâsir Bitlisî (ö. ?/?)
17. Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221).³²

Şeyh Ammâr Yâsir vasıtasıyla başka bir silsile Mevlânâ'ya şu şekilde ulaşmaktadır:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (ö. 11/632)
2. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)
3. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)
4. Habîb el-Acemî (ö. 156/772)
5. Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)
6. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815)
7. Serî es-Sakatî (ö. 251/865)
8. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)
9. Mîmşâd Dineverî (ö. 299/911)
10. Muhammed Dineverî (ö. 340/951)
11. Muhamed el-Bekrî (ö. 370/980)
12. Vecihuddin el-Kâdî (ö. 462/1069)
13. Ömer el-Bekrî (ö. ?/?)
14. Ebü'n-Necib Sühreverdî (ö. 564/1168)
15. Ammâr Yâsir Bitlisî (ö. ?/?)

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/335.

16. Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)
17. Bahâeddin Veled (ö. 628/1231)
18. Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî (ö. 639/1241)
19. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)³³

Şeyh Ammâr, önemli mürid ve talebeler yetiştirmiştir. Bunların önde geleni ise zikredildiği gibi Necmeddîn-i Kübrâ olmuştur. Bazı kaynaklarda Necmeddîn-i Kübrâ'nın şeyhinin İsmail Kasrî olduğu da kayıtlıdır. Molla Câmî, *Nefahât*'ın bir yerinde: "Necmeddîn-i Kübrâ asıl hırkayı bu zatın (İsmail Kasrî'nin) elinden giymiştir."³⁴ demektedir. Ancak birkaç sayfa sonra Necmeddîn-i Kübrâ'yı anlatırken en son Ammâr Yâsir'in yanında halvete girip sülûkunu tamamladığını ve Şeyh Ammâr'ın kendisini Harezm'e irşâd amacıyla gönderdiğini, dolayısıyla Necmeddîn-i Kübrâ'nın en son yanında kaldığı ve seyr u sülûkunu tamamlayarak kendisinden hırka giydiği kimsenin Şeyh Ammâr olduğunu ifade etmektedir.³⁵ Kaynaklar incelendiğinde Necmeddîn-i Kübrâ'nın; İsmâil Kasrî, Ruzbihan el-Bakli (ö. 606/1209) ve Ammar Yâsir'den tasavvufî eğitim aldığı; ancak yanında seyr u sülûkunu tamamlayıp irşâd için görev aldığı şeyhinin, Şeyh Ammâr Bitlisî olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Dolayısıyla Necmeddîn-i Kübrâ farklı şeyhlerden istifade etmiş olsa da ona en yakın olan, ona en çok tesir eden, en çok sohbetinde bulunduğu ve en son yanında seyr u sülûkunu tamamladığı ve hilâfet aldığı şeyhi, Şeyh Ammâr olmuştur.³⁷ O, Şeyh Ammâr'dan sonra başka bir şeyhin terbiyesine girmemiştir. Kübrâ, eserlerinde sık sık "Şeyhim Ammâr şöyle dedi..." diyerek ona olan bağlılığını göstermiştir. Necmeddîn-i Kübrâ üzerinde Şeyh Ammâr'ın açıkça tesiri görülmektedir. Bu tesir, özellikle rûhî anlamda gerçekleşmiştir. Necmeddîn-i Kübrâ, Şeyh Ammâr'ın üzerindeki etkisini kitaplarında da dile getirmiştir. *Fevâihu'l-cemâl* adlı eserinde geçen şu olay buna misal olarak verilebilir:

Şeyh Ammâr'ın hizmetine girdiğim ilk günlerde onun şeyhliği hakkında tereddüt yaşamaktaydım. Bir gün Şeyh Ammâr başka bir köye

33 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/357.

34 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 795.

35 Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 801; Gökbulut, "Ebu'n-Necib Ziyâüddin es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-mürîdîn Adlı Eseri", 139.

36 bk. Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 793-802; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/336.

37 Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/336; Zeydan, *Fevâihu'l-cemâl ve Fevâtihu'l-celâl*, 56; Gökbulut, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevilik*, 53.

gitti. Gittiği köyden dönerken bizim bulunduğumuz yere yaklaştığı zaman Şeyh Ammâr'ın vakar, gölge ve himmeti üzerine adeta bir dağ gibi çöktü ve hareket edemez oldum. Bunun üzerine Şeyh'in dönüş yolunda olduğu ve köye yaklaştığı bana ilhâm olundu. Arkadaşlarıma, hadi benimle gelin Şeyh'i karşılamaya gidelim, köye yaklaştı, dedim. Arkadaşlarım bunu sana kim haber verdi? diye sordular. Üzerime vakkârı çöktü, dedim. Alaycı bir tavırla buna güldüler. Sonra ciddi olduğumu anlayınca sözümün doğruluğunu tecrübe etmek için benimle geldiler. Bizler köyden çıkınca bir de baktık ki Şeyh, at üzerinde olduğu halde bir tepenin üstünde görüldü. Arkadaşlarım bunu görünce hayret edip yaptıklarına pişman oldular.³⁸

Zâhirî ve bâtinî ilimlerde kesbiyet elde etmiş olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın asıl ismi, Ahmed b. Ömer el-Hîvekî olup, lakabı "kübrâ"dır. Gençliğinde girdiği her tartışmadan üstün çıktığı için büyük kıyamet anlamına gelen "Tammetül Kübrâ" lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Sonra "tamme" kelimesi de düşüp "kübrâ" kelimesi lakabı olarak kalmıştır.³⁹ Kübreviyye tarikatının kurucusu önemli şeyhlerden olan Necmeddîn-i Kübrâ, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231), Necmeddîn-i Râzî (Dâye) (ö. 654/1256), Mecdüddin el-Bağdâdî (ö. 616/1219) ve Sa'deddîn-i Cüveynî (Hammûye) (ö. 671/1272) gibi önemli halifeler yetiştirmiştir. İlim ve irşadla hayatını geçirmiş olan Necmeddîn-i Kübrâ, şeyhi Ammâr Yâsir tarafından görevlendirildiği Harezm'de 618/1221 yılında Moğollara karşı savaşırken şehit olmuştur.⁴⁰

1.2. Eserleri

Zâhirî ve bâtinî ilimlere sahip olan Ammâr Yâsir Bitlisî, kitap yazmaktan da geri kalmamıştır. Kitaplarının sayısı net olarak bilinmese de onun tasavvufa dair iki eseri elimizde bulunmaktadır. Bunları burada kısaca tanıtmak alana katkı sağlayacaktır.

38 Kübrâ, *Fevâihu'l-cemâl*, 237.

39 Molla Câmi, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 796; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/336.

40 Molla Câmi, *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*, 802; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/337.

1.2.1. Savmu'l-kalb

Tasavvufa dair olan bu eser; kalb ve hâlleri, sülük ve sâlik, istikamet, ma'rifet, müşâhade ve halvet gibi kavramlara tasavvufî çerçevede izahlar getiren bir kitaptır. Eserin yazma bir nüshası Berlin Ahlwardt Kütüphanesi A 3133 numarada bulunmaktadır. Ayrıca Edward Badeen tarafından tahkik edilerek müellifin diğer bir eseri olan *Behcetü't-tâife* adlı eseriyle birlikte Arapça olarak bastırılmıştır.⁴¹ Eserin girişinde bu kitabın, Şeyh Emin b. Şeyh Halil el-Fennân/el-Fettân adlı bir zat tarafından 1226/1811 yılında Şam'da ilim talebelerine okutulduğu belirtilmiştir. Bu da Ammâr Yâsir'in her iki eserinin 1226/1811 yılına kadar Şam'da tasavvuf derslerinde okutulan birer kaynak olduğunu göstermektedir.⁴²

Berlin Ahlwardt Kütüphanesi'nde bulunan yazma eser, 23 varaktan ibaret olup her sayfada 22 satır bulunmaktadır. Ancak 1a ile 10a arasındaki varaklar 20 satır, 10 b ise 24 satırdan ibarettir. Ayrıca her satır, 9 ile 12 kelimededen oluşmaktadır. Yazma nüshada bulunan harflerin çoğu noktasız olup bu eserin sonunda bulunan icâzetnâme ise neredeyse noktasız haldedir.⁴³

1.2.2. Behcetü't-tâife bi'llâhi'l-ârife

Tasavvufa dair olan eser; vakıa, mürîd, istikamet, fakr, zikir, ma'rifet ehli, müşâhade, kalb, velâyet-nübuvvet ve sülük gibi kavramları tasavvufî anlamda yorumlayan bir kitaptır. Eserin yazma bir nüshası Berlin Ahlwardt Kütüphanesi A 2842 numarada bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu eser de Edward Badeen tarafından tahkik edilerek müellifin diğer bir eseri olan *savmü'l-kalb* adlı eseriyle birlikte Arapça olarak bastırılmıştır. Bu eser, 46 varaktan ibaret olup hacim olarak *Savmü'l-kalb* adlı kitaptan daha büyüktür. Yukarıda *Savmü'l-kalb* için belirttiğimiz varak, satır ve yazı özellikleri bu eser için de aynen geçerlidir.⁴⁴

Müellif, bu kitabı bazı dostlarının isteği üzerine yazmaya başladığını belirtmektedir. Müellif; Allah'tan yardım dileyip bu kitabı yazmaya başladığı zaman bir vakıada salihlerden birisini gördüğünü ve bu kimsenin

41 bk. Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*.

42 Bitlisî, *Savmü'l-kalb*, 5; Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 9.

43 Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 9.

44 Badeen, *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*, 9.

kendisine hacimli bir kitap taktim ettiğini, kitabın ismini öğrenmek maksadıyla sayfayı açtığında bu kitabın isminin “*Behcetü't-tâife*” olduğunu gördüğünü aktarmaktadır. Bunun üzerine Müellif, vakıda gördüğü “*Behcetü't-tâife*” ismine kendisinin de “*Billâhi'l-ârife*” ismini eklemek suretiyle kitaba *Behcetü't-âife billâhi'l-ârife* ismini verdiğini bildirmektedir.⁴⁵ Böylece kitabın isminin bir vakıda müellife gösterilen bir işaretle verildiği anlaşılmaktadır.

1.2.3. Menfaatü's-sâlik mârifetü'l-mesâlik

Müellife ait bu kitabın ismine Alâüddevle-i Simnânî'nin, *Mevâridü's-şevârid* adlı eserinde rastlamaktayız. Hafî ve cehrî zikri karşılaştıran Simnânî, hafî zikrin üstünlüğüne dair âyet ve hadîslerden delil getirdikten sonra şöyle demektedir: “(Delillerin) sekizincisi, Ammâr b. Yâsir Bitlisî'nin, *Menfaatü's-sâlik mârifetü'l-mesâlik* isimli eserinde (konuya dair) sözüdür...”⁴⁶ Simnânî'nin, “Onun mübarek hattıyla yazılmış el yazmasını gördüm”⁴⁷ dediği ve alıntı yaptığı bu kitap, günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşmamış olan bu eserin de tasavvufa ait olduğu yine Simnânî'nin aktardığı kısımdan anlaşılmaktadır.

1.3. Bazı Tasavvufî Görüşleri

Ammâr Yâsir'in tasavvufî düşüncelerini, bahsi geçen ve elimizde bulunan iki eserinden anlamak mümkündür. O, yukarıda hakkında bilgi vermeye çalıştığımız eserlerinde, kalb-beden ve rûh-cesed bütünlüğü üzerinde durmuştur. Ona göre amel, bedenî; hâller ise rûhun/kalbin işidir. Ameller, kişide hâl oluşturur. Amel ettiği halde hâl sahibi olmayan kimse, amelî hakını vermemiştir. O, kullandığı tasavvufî kavram ve ıstıhlara da rûh ve beden açısından yaklaşmış ve gerçek anlamda kulluğun bu şekilde olacağını ve istikametî buna bağlı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Tasavvufî tüm görüşlerini burada aktarmamızın imkânı olmamakla birlikte bazı görüşlerini istifadeye sunmak faydalı olacaktır.

45 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 14.

46 Ahmed b. Muhammed Alâüddevle-i Simnânî, *Mevâridü's-şevârid* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1796/16), 93a.

47 Simnânî, *Mevâridü's-şevârid* (Veliyyüddin Efendi, V1796/16), 93a.

1.3.1. Tasavvuf ve Sûfî (التصوف والصوفي)

Kâl değil hâl ilmi olan tasavvuf, kitap okumakla, bilgiyi artırmakla değil; ancak yaşayarak, tadarak, hissederek elde edilen bir ilimdir. Zevk ve tecrübeye dayalı olduğu için kişilerin hâl ve manevî zevklerine göre tasavvufun farklı tanımları ortaya çıkmıştır. Yani herkes ulaştığı makâm ve içinde bulunduğu hâle göre izah etmiş bu da farklı tariflerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁸ Müellif de farklı tasavvuf tanımları yapmak ve ayrı sûfilerden tasavvuf tanımları sunmak suretiyle bu duruma işaret etmiştir. Onun tasavvuf tariflerinden birisi şöyledir: “Tasavvuf; eğer gücün yeterse rûhu feda etmemdir.”⁴⁹ Ona göre kişinin gücü buna yetmiyorsa sûfilerin söylemleriyle (şatahat vb.) boşuna meşgul olmamalıdır.

Müellif, “sûfî kimdir?” sorusuna: “Kendisinin hiçbir şeye her hangi bir şeyin de kendisine sahip olmadığı kimsedir.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁰ Ebü'l-Kâsım Semnûn (ö. 298/911)'un tasavvuf tarifine de benzeyen bu tanıma göre hiçbir şeye mâlik olmayan sûfiler böylece kıyamet günü dünyevî yükleri hafif, hâl ve muâmelât bakımından ise dolu (ağır) bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkacaklardır.⁵¹ Yine müellif başka bir yerde “Sûfî, nefes sahibi kimsedir”⁵² yani nefeslerine dikkat edendir, demektedir. Bu tarif şeyhi Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'nin “Onların indinde en faziletli şey, nefesleri saymaktır”⁵³ sözünü aynı anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla burada Ebü'n-Necib'in, Şeyh Ammâr üzerindeki etkisinden bahsetmek mümkündür.

Müellife göre gerçek mutasavvıflar; beşeriyetlerini öldürmüş, rubûbiyet ve müşâhede sıfatları ile diri kalmış kimselerdir. Öyle ki adeta tarîkatta ölmemiş olan sûfî, hakîkatta dirilmemiştir. Hakikat tasarrufuyla diriltilmemiş olan kimse, tabiatın (bedenin) sıfatlarını öldürememiştir. Bedenin sıfatlarını öldürmemiş kimse ise “aynü'l-cem” makamına yerleşmemiştir. Zira ona göre sûfî, “aynü'l-cem” makamında bulunan kimsedir.⁵⁴ “Aynü'l-cem” makamının zıddı ise tefrikadır. Tefrikanın ne olduğunu bilmeyen ve tefrikadan çıkamayan kimse cem makamına ulaşamaz. Bu durumda

48 Bk. Ebü'n-Necib es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 19.

49 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 57.

50 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 58.

51 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 57.

52 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 60.

53 Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, 19.

54 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 59.

önce tefrika vardır sonra cem.⁵⁵ Şeyhinden etkilendiği anlaşılan Necmeddîn-i Kübrâ da cem makâmını en büyük makâm tefrikayı ise en büyük azab olarak görmektedir.⁵⁶ Buna göre müellifin gerçek sûfnin, tefrikadan çıkıp cem makâmına ulaşmış olan kimse olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Ona göre en büyük düşman nefistir. Sûfi ise nefsi olmayan (onu terbiye etmiş) kimsedir. Zira ona göre sûfi için; nefis değil nefes, sebep değil ne-seb, söz değil amel, dünya değil din, ibâre değil işâret geçerli olur. Bundan dolayı Resûlullah (s.a.v.): “Biz küçük cihaddan, ki o düşmanla savaştır, büyük cihada, o da nefisle mücadeledir, döndük.”⁵⁷ demiştir. Böylece nefis teslim olunca kalb tasarruf etmeye başlar. Kalbin tasarrufu ise fiili değil fâili görmektir. Bu gerçekleşince hakîkî tevhid, kalbin hâli haline gelmiş olur.⁵⁸

1.3.2. İstikamet (الإستقامة)

Kur’ân ve sünnete uygun yaşam şekli olarak tanımlayabileceğimiz istikamet kavramı, müellifin de üzerinde durduğu ıstıhlardan birisi olmuştur. Ona göre istikâmet; bânında Rabbânî havâtır (düşünceler) dışında başka bir şey kalmayacak şekilde kişinin, bânını nefsânî havâtırdan temizleyip arındırmasıdır.⁵⁹ Bunu başarabilen kimse, istikamet üzere olmuş olur. İstikamet üzere olduğu söylenen kişide bir takım şartlar aranır. Bunun ilk şartı o kimsenin, bânında oluşan nefsânî, kalbî ve Rabbanî havâtır arasındaki fark ile meleğin ilkasını ayırt etmesidir. Melek ile şeytan (ilkası) arasındaki farkı ayırt edemeyen kimse, istikamet üzere değildir. Konuyu daha da ileriye taşıyan müellife göre istikamet üzere olan kimsenin bir alameti de onun işaretiyle her şeyin, (ovanın, dağın, karanın ve denizlerin) ona boyun eğip itaat etmesidir.⁶⁰ Müellif, buna şu örneği vererek meseleyi detaylandırmaktadır. İbrahim b. Edhem (ö. 161/778 [?]) Harem’de iken kendisine istikamet üzere olan kimsenin durumu soruldu ve o şöyle cevap verdi: “İstikamet üzere olan kimseye, Ebû Kubeys dağını işaret ederek, şu dağın ona boyun eğmesidir” dedi.

55 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 59.

56 Kübrâ, *Fevâihü'l-cemâl*, 200.

57 Zeynuddin Muhammed Ali el-Münâvî, *el-Fethü's-semâvî bi tahriri ahâdîsi'l-Kâdî el-Beyzâvî*, thk. Ahmed Muctebâ (Riyâd: Dâru'l-Âsime, ts.), 2/513.

58 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 60.

59 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 19.

60 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 19.

Bunun üzerine Ebû Kubeys dağı hareket etti. İbrahim b. Edhem dağa, “sakin ol” deyip sakinleştirdi.⁶¹

Müellif, istikamet konusunu, “Kalbi dürüst olmadıkça (istikamet üzere olmadıkça) kulun imânı doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça kalbi de doğru olmaz.”⁶² hadîsine dayandırarak açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre imânın istikameti, kalbin istikametine, kalbin de istikameti, dilin istikametine bağlıdır.⁶³ Yani dili istikamet üzere (doğru) olanın kalbi, kalbi istikamet üzere olanın da imânı istikamet bulur.

Ayrıca müellif, konuyu imânın, kalbin ve lisanın istikameti çerçevesinde işlemektedir. Ona göre lisan istikamet bulduğu zaman kalb de istikamet bulmuş olur. Kalb şeriat üzere olduğunda dil istikamet bulur ve böyle bir dil, ilim ve amelle konuşur. Kalb de hakikat üzere istikamet bulduğu zaman hikmet ve marifetle konuşur. Âlimin dili, ilminin, velînin dili, kalbinin, kalbi ise Rabbinin izniyle konuşur. Kalb, terbiye ve seyr u sülûkda bulundukça gayb kalbin üzerinde, kalb ise dilin üzerinde hâkim olur. Dolayısıyla bu durumda kalbin izni gaybtan, dilin izni ise kalbten gelmiş olur. Kalb istikamet bulduğunda izni Rabb’dan gelir, artık onun üzerinde gaybın bir hükmü kalmaz.⁶⁴ Burada müellifin, dil ve kalbin istikametini şariata bağladığı anlaşılmaktadır. Ona göre şariata bağlı bir dil, istikamet üzere olur, dil istikamet üzere olunca kalb de istikamet üzere olacaktır. Kalb istikamet üzere olunca imân da istikamet üzere olacaktır.

1.3.3. Zikir (الذکر)

Unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yâdetmek, anmak⁶⁵ gibi manalara gelen zikir, ıstilahî olarak Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş anlamını ifade eder.⁶⁶ Dil, kalb, hem dil hem de kalb ile yapılan zikir şekilleri bulunmaktadır. Necmeddin-i Kübrâ,

61 Bitlisî, *Behcetü’l-tâife*, 19.

62 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (b.y: Müessesetü’r-Risâle, 1420/1999), 20/343 (No. 13048); Ebûbekir Ahmed b. Hasan el-Beyhâkî, *Şuabü’l-imân*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Bumbay: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2002), 1/97.

63 Bitlisî, *Behcetü’l-tâife*, 20.

64 Bitlisî, *Behcetü’l-tâife*, 24-26.

65 Muhammed b. Mukrrem İbn Manzûr, *Lisâni’l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdr, 1414/1993), “Z-k-r”, 4/308.

66 Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

büyük ihtimalle şeyhinden etkilenerek “zıkr-i lisân ve zıkr-i kalb” olmak üzere iki çeşit zikirden bahsetmektedir.⁶⁷ Böyle olmakla birlikte müellife göre gerçek anlamda zikir, kalb ile yapılan zikirdir. Zira ona göre kalbî zikir, nihayetinde hicabın kalkmasını sağlar. Hakikat açısından zâkir ise Hakk’ın kendisini zikrettiği (mezkur-u’l-Hakk) kimsedir. Nitekim Yüce Allah, “*Öyle ise siz beni (ibâdetle) anın ki ben de sizi anayım*”⁶⁸ buyurmuştur. Ayrıca gerçek mezkûr-u’l-Hakk, “*Unuttuğun zaman Rabbini an*”⁶⁹ âyetinde buyurulduğu gibi, Allah’ı çokça zikretmek suretiyle Allah’tan başka her şeyi (mâsivâ) unutan kimsedir. Yani beni zikretmen sana benim dışımda kalan her şeyi unutturur. “*Öyle ise siz beni (ibâdetle) anın ki ben de sizi anayım*”⁷⁰ emrinin manası, siz gerçek anlamda beni zikredip andığınızda bu durum benim de sizi anmamı gerektirir. İşte bu da müellife göre ancak kalbî zikirle olur. Zira Allah’ı zikreden kalb, anılır.⁷¹

Müellife göre Hakk’ın kulu zikretmesinden maksat, kuluna nazar etmesi, ona yönelmesi ve ona yakın olmasıdır. Bu da; “Beni içinden zikredeni ben de içimden zikrederim; şayet beni bir topluluk içinde zikrederse ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk içinde anırım”⁷² hadîsinin ifade ettiği husustur. Ona göre kalbî zikir de ülfet ve istiğrak olmak üzere iki kısma ayrılır. Ülfet kısmı, letâif makâmında; istiğrak kısmı ise müşâhede makâmında bulunur.⁷³ Müellife göre zıkr-i dâim, kalbî olanıdır. Zira dilin aksine kalbi, dâimi zikirden alıkoyacak bir mani bulunmamaktadır. Kalbî zikri dâimi hâle gelen kalb için artık her yerde ve her zaman zikretmek gerekli bir hâl alır. Dil için ise bu durum, bazen olur. Kalb, zikirde dâimi hâle gelince zikrin safasıyla sıfatlanır. Böyle olduğunda ise kalb, gaybî olur ve kelimeler gaybte oluşur. Bu durumda da kalb, gayb âleminde kaybolur. Bu durumu ise dil anlatamaz ancak zevken bilinir. Zira bu hâli anlayıp anlatmaya ne ilim ne de akıl için yol vardır. Ancak zevken bilinir. Dolayısıyla zikir, gaybî, gayb da kalbî olmuş olur. Böylece kalb, her hâlinde

67 Necmeddîn-ı Kübrâ, *İrşâdî’-t-Tâlibîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2117), 149a; Gökbulut, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik*, 221.

68 *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/152.

69 el-Kehf 18/24.

70 el-Bakara 2/152.

71 Bitlisi, *Behcetü’-t-tâife*, 44-45.

72 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/291 (No. 8650).

73 Bitlisi, *Behcetü’-t-tâife*, 45.

zâkir olmuş olur. Zira artık kalbe mani olacak nefsin galibiyeti gibi bir durum kalmamış, kalb nefsin baskısından kurtulup özüne dönmüştür ki, kalbin gıdası ve hayatı, zikir olmuştur. Artık kalb, zikir olmadan duramaz, zikirsizliğe sabredemez bir hâl almış olur. Kalb, zikre devam ederek meleklerin sıfatını hatta meleklerden daha üstün bir hâl alır.⁷⁴ Necmeddîn-i Kübrâ, bu durumu, zikrin kalbte istiğrak bulması olarak anlatmaktadır. Ona göre zikir kalbte yerleşince zâkir zikri bırakıp sustuğu zaman kalb, anne kalbindeki çocuk gibi sadırda hareket ederek zikir istemeye başlar. Zira artık kalb, Meryem karnında bulunan Îsâ (a.s.), zikir ise onun sütü gibi olmuştur.⁷⁵Zikir olmadan kalb duramaz.

Müellif, sûfilere zikir bakımından da değerlendirmektedir. Ona göre dile en hafif, mizana ise en ağır gelen amel zikirdir. Buna göre kalbte safa, genişlik, yakaza, tahammül ve infak duygusu meydana getirmeyen zikir, yakaza değil gaflet, ibâdet değil âdet, hidâyet değil bidâyet, kalbî değil lisânî olan zikridir. Zira ona göre zikrin hakikatının marifetine ulaşamamış olan sûfi, gerçekte zikretmemiş⁷⁶ yani kişi kendisini yormuş herhangi bir fayda elde etmemiştir.

1.3.4. Müşâhede (المشاهدة)

Tasavvufta müşâhede, Allah'ın zuhûr ve tecellilerini görme, seyir ve temaşa etme anlamına gelen bir kavram olup (Allah'ı ve onun tecellilerini) kalb ile görmektir.⁷⁷ Tasavvufî anlayışta, bir hadîste de belirtildiği gibi, bedene girdikten sonra rûhla Allah arasına birçok (yetmiş bin) hicâb girer. Sâlike düşen, aradaki bu perdeleri nefis tezkiyesi ve kalb tasfiyesiyle kaldırmak ve böylece ardındaki ilâhî hakikatleri temaşa etmektir. Bu anlamda müşâhede, perdelerin kalkması sonucu basiretin açılmasıdır. Bu da tabiki mücâhede sonucu gerçekleşir. Yani Necmeddîn-i Kübrâ'nın da dediği gibi önce mücâhede sonra müşâhede.⁷⁸ Müellifin de önce mücâhede sonra müşâhede dediği görülmektedir.⁷⁹ Bu anlamda Necmeddîn-i

74 Bitlisi, *Behcetü'l-tâife*, 48-49.

75 Kübrâ, *Fevâihü'l-cemâl*, 158.

76 Bitlisi, *Behcetü'l-tâife*, 58-59.

77 Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010), 393.

78 Kübrâ, *Fevâihu'l-cemâl*, 149.

79 Bitlisi, *Savmü'l-kalb*, 30.

Kübrâ üzerindeki etkisinden bahsedilebilir.⁸⁰ Perdelerin açılması konusu tasavvuf kaynaklarında muhâdara, mükâşefe ve müşâhede şeklinde üç aşamada ele alınır.⁸¹ Müellif de müşâhede konusuna değinmekte ancak müşâhede ile birlikte vakıadan da bahsetmektedir. Böylece o, muhadara yerine vakia kavramı dediği bir kavramdan bahsetmiş olmaktadır. Ona göre vakianın sonu mükâşefenin başlangıcı, mükâşefenin sonu da müşâhedenin başlangıcıdır. Vakia ile müşâhede arasındaki idrak farkı, çocukla büyüğün idrakleri arasındaki fark gibidir. Müşâhedenin tasarrufu, temkinden; vakianın tasarrufu ise telvinden bir makâmıdır. Bu anlamda kalbin nazarı da farklı olur. Zira müşâhede hâlinde kalbin nazarı Allah'a, vakia hâlinde ise mâsivallah'a olur.⁸² Yine Ona göre müşâhedenin bidâyeti, kalbde rûhun Allah'la ünsiyet huzuruna varmasıdır. Ünsiyet, sona erdiği zaman müşâhede başlar. Bu durumda müşâhede, Allah ve sıfatları hakkında bilgi vermek olmuş olur.⁸³

Ona göre müşâhedenin bir takım sıfatları vardır. Bunlar; yaratılış, hissiyat, idrak, nutk, marifet, nazar, tasarruf, iştme ve hitaba cevap vere bilme gücü bakımından kalbin kemâle ermesidir. Kalb, tüm sıfat, makâm ve hâlleri bakımından kemâle erdiği zaman insâniyet kemâle ermiş olur. İnsanın tekâmülü ise zâtında, sıfatında, ahlâkında velhasıl ona ait tüm tahsisat ve kemâlde olur. Öyle ki Yüce Allah'ın şu hitabı gerçekleşmiş olur: “*Yaratanların en güzeli olan Allah'm şâmi ne yücedir!*”⁸⁴ Kâmil müşâhede sahibi, tecelli makâmındadır, bazen müşâhede eder bazen de müşâhede edilir.⁸⁵

1.3.5. Kalb ve Hikmet (القلب والحكمة)

Sözlükte kalb; bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek gibi manalara gelir.⁸⁶ Vücutta kan dolaşımını sağlayan organın adıdır ki

80 bk. Gökbulut, *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevilik*, 244.

81 bk. Süleyman Uludağ, “Müşâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/152.

82 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 73.

83 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 72.

84 el-Mü'minün 14/23.

85 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 72-73.

86 İbn Manzûr, “Z-k-r”, 1/685.

sûfîler buna kalb-i senavberi derler. Tasavvufî anlamda ise kalb, bilgi ve düşüncenin kaynağı veya aracı olarak kabul edilir, buna da gönül denir.⁸⁷ Müellifin halifesi Necmeddîn-i Kübrâ: “O, halden hale giren, su gibi içine konulan kabın şeklini alan bir latifedir; ona bu ismin verilmesinin sebebi, halden hale dönüşmesidir, bir diğer sebebi ise onun varlığın ve manaların (bilginin) kalbi olmasıdır.”⁸⁸ şeklinde izah eder. Müellif de benzer anlamda kalb, içinde nûr barındıran bir sırdır ki Yüce Allah onu, marifetleri anlaması için icad etmiştir, der.⁸⁹ Böylece müellifin kalbi, bilgi kaynağı olarak kabul ettiği görülmektedir. Ayrıca müellife göre Yüce Allah aklı da ilimleri öğrensini diye yaratmıştır. Buna işâreten Yüce Allah: “Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, Rabbinden bir nûr üzerinde değil midir?”⁹⁰ buyurmuştur. Bunun da alameti müellife göre aldanış yurdu olan dünyadan kaçıp ölümsüzlük yurduna dönerek ölüme hazırlanmaktadır.⁹¹ Burada müellifin kalbi, içinde bilgi barındıran bir sır olarak nitelenmesinin, halifesi Necmeddîn-i Kübrâ’da kalbin, latife olarak nitelenmesi⁹² ve diğer latifelerin buna bina edilmesi şekline dönüştüğü söylenebilir. Ayrıca Necmeddîn-i Kübrâ da kalb için nûr kelimesini kullanmaktadır.

İbnü’l-Arabî’ye göre hikmet, özel bir bilgi demektir⁹³ ki bu anlamıyla kalpteki sırla bağlantısı görülmektedir. Nitekim Hakîm et-Tirmizî hikmeti; “kalbin ilâhî sırlara vâkıf olması” şeklinde tarif etmektedir. “Hakîm et-Tirmizî’ye göre ‘hikmet-i ulyâ’ veya ‘hikmet-i hikmet’ denilen hikmet türü peygamberlere ve velîlere has bir ilimdir.”⁹⁴ Bu anlamda hikmet, keşf yoluyla ulaşılan tasavvufî bilgi anlamına gelmektedir. Hikmeti elde etmek için dünyevî kaygılardan uzak kalmak gerekir.⁹⁵ Müellife göre hikmetin manası, kalbin kabul ettiği, sadrin kendisiyle inşirah bulduğu,

87 Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229.

88 Kübrâ, *Fevâihu’l-cemâl*, 132.

89 Bitlisi, *Behcetü’l-tâife*, 76.

90 ez-Zümer 39/22.

91 Bitlisi, *Behcetü’l-tâife*, 76.

92 bk. Kübrâ, *Fevâihu’l-cemâl ve Fevâtihu’l-celâl*, 134-136.

93 İlhan Kutluer, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/509.

94 Mustafa Kara, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/518.

95 Kara, “Hikmet”, 17/518.

nefsin kendisinden rahatsız olup üzüldüğü, düşmanın kahrolup aşağılandığı söz demektir.⁹⁶

Müellife göre hikmetin bir başka çeşidi daha vardır ki oraya melek bile dâhil olamaz. Bundan daha üst bir hikmet vardır ki buna da Allah'tan başka kimse dâhil olamaz. “Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür.”⁹⁷ buyurduğu husus budur.⁹⁸

Müellife göre nûr barındıran kalb, genişleyip ferahlar. Böylece o kalb görmeye ve işitmeye başlar. Zira sâlik ile Allah arasına giren hicablar, kalb ve göz içindir. Kalbten hicablar kaldırıldığı zaman, kalb bilgi kaynağı ve marifet sahibi olur. Böyle bir kalb, ilham almaya başlar; ancak müellife göre kalb, salabeti ve safası derecesinde gelen ilhamdan nasiplenir ve onu anlar. Ona göre şeriatin, hakikatin, İslâmın ve imânın istikameti, resullerin; nübüvvetin istikameti, meleklerin, velâyetin istikameti, rab-bâni havâtırın ve gaybî surlar ile ilhâmın evliyanın kalbine gönderilmesi ile gerçekleşir.⁹⁹

1.3.6. Sülûk (السلوك)

Sülûk, Arapçada “s-l-k-” سلك kelimesinin mastarı olup sözlükte; yola girmek, yolda yürümek; (bir şey) başka bir şeyin içine nüfuz etmek, katılmak, intikal etmek gibi manalara gelen bir kelimedir.¹⁰⁰ Tasavvufta sülûk; insanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibâdet, fiil, hareket ve davranış tarzları manasında kullanılır.¹⁰¹ Müellife göre sülûkun manası; Allah'a ulaşmıncaya kadar durmaksızın Allah'a doğru seyretmektir. Seyr ise; kalbin vakıyalardan sonra makâmlarda ve daha sonra hâllerde terakki etmesi durumudur. Bu terakki ise ancak kalb temizliği ile gerçekleşir. Kalb temizlenip nûrlanınca mâsivadan alakayı kesme arzusu ona tesir eder ki bu da halvettir. Müellife göre halvetin iki çeşidi vardır. Birincisi, halk arasına katılmayı terkedip kalben halveti yaşamak. İkincisi ise irâdeyi

96 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 77.

97 en-Nisâ 4/113.

98 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 77.

99 Bitlisi, *Behcetü't-tâife*, 88.

100 İbn Manzûr, “S-l-k”, 10/442.

101 Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/127.

terk ederek kalben halveti yaşamaktır. Öyle ki kalbte varıdattan başka bir şey kalmaz. Kalbin halveti, beden de yaşanmadıkça gerçekleşmez. Halvetin dayanağı ise Yüce Allah'ın: “*O hâlde Allah'a koşun (fırar edin)*”¹⁰² emridir. Ona göre Allah'a koşmanın hakikati ise Allah'a dayanıp güvenme duygusunun oluşması, Allah'ta mustağrak olmak ve Allah ile bulunmaktır. Yani itimad, istiğrak ve vukuf.¹⁰³

Müellife göre sülûkun evveli “seyr ila'llah”, ortası “seyr bi'llah” ve sonu “el-inkita lede'llah” tır. Bu son durumda sâlik, gezmeye gücü yetmeyen esir gibi olur. Bunun hakikati ise Allah'tan başka hiçbir şeyin kalmamasıdır. Bu durum gerçekleşip sâlikte mutasarrıf olarak sadece Allah kalınca artık sâlikin aklına Hakk'tan başka bir şey gelmez.¹⁰⁴

1.3.7. Ubûdiyet (العبودية)

Allah'ın rızâsını kazanmak, ona yaklaşmak ve onun huzurunda olmak için yapılan eyleme ibâdet ve ubûdiyet denir. Kişi her şeyi bir yana bırakarak Allah'ın huzurunda ve onunla birlikte olduğunun bilincine erince amaca uygun şekilde ibâdet etmiş olur.¹⁰⁵ Müellife göre gerçek ubûdiyet, kişinin zâhiren, bâtın ve düşünce olarak Allah'ın emir, nehiy, tasarruf ve fiilleriyle kayıtlanmasıyla gerçekleşir. O, “Üzerinde nefesine ait bir hüküm bulunduğu sürece ubûdiyetin gerçekleşmez”, diyerek ubûdiyetin gerçekleşmesini nefis tezkiyesine bağlamaktadır. Nefisiyle birlikte olmadığı sürece sâlik ubûdiyet hâlinindedir. Nasıl ki puta tapan Allah'a tapmıyorsa aynı şekilde nefisiyle olan da Allah'a gerçek anlamda kulluk etmiş olmaz.¹⁰⁶

Müellif, ubûdiyetin gerçek anlamda ve samimiyetle olması gerektiğini belirterek şöyle der: Sen onun kulu, o, senin Rabbin'dir. Ubûdiyet konusunda çaba harca ki ubûdiyet ile rubûbiyet faziletleri üzerinde gerçekleşsin. Samimi olmayanın ubûdiyeti de sağlam değildir. Zira zorla değil isteyerek boyun eğip teslimiyet göstererek ibâdet eden kimse, bu teslimiyetinin semeresini alır. Gerçek teslimiyet ise hükmün Allah'a ait olmasıdır nefse değil. O halde sâlik, Allah'a hizmet etmesi dışında nefsinde bir varlık

102 ez-Zâriyât 51/50.

103 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 84.

104 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 87.

105 Süleyman Uludağ, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/247.

106 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 107.

görmemelidir. Ubûdiyetin şartı, kişinin Allah'a karşı hiçbir vazifesini aksatmamasıdır.¹⁰⁷ Ammâr Yâsir'in eserleri incelendiğinde amele dayalı bir seyr u sülükten bahsettiği ve bunu önemsemediği görülür. Zira ona göre amelle seyr u sülük gerçekleşir ve ubudiyet gerçekleşir. Benzer durumu halifesi Necmeddîn-i Kübrâ'da da görmek mümkündür. Her ikisinde de şeriata bağlılık ve amel esastır.

1.3.8. İhlâs (الإخلاص)

İhlâs, sözlükte arınmak, saflaşmak, kurtulmak gibi manalara gelen Arapça bir kelimedir. Terim olarak “ibâdet ve iyilikleri riyâdan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak”¹⁰⁸ anlamına gelir. İhlâs daha geniş olarak riyâdan, şirkten, kötü duygulardan, gösteriş arzusun- dan kalbi temizlemeyi, her eylem ve fiilde samimi olmayı, kulluk vazife- lerini sırf Allah'a hasretmeyi ve yalnızca Allah'ın rızâsını gözetmeyi ifade eder.¹⁰⁹ Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'ye göre ihlâs, Hak ile olan muamelede mahlûkata yer vermemektir.¹¹⁰ İhlâs, riyâ ve şirkin zıddı bir durumdur. Müellife göre Müslüman kimsenin ibâdetlerinde ihlâsı yakalayıp göste- rişten uzak durması gerekir. Ancak bunu gerçekleştirmeye çalışan muhlis kimsenin tehlikesi de büyük olur. “Ümmetim içindeki şirk, karıncanın ayak sesinden daha gizlidir”¹¹¹ buyuran Resûlullah (s.a.v.), bu tehlikeye ve zorluğa işaret etmektedir. Zira müellife göre amel eden kimsenin helâk olması, ibâdetlerinde Allah'a başkasını ortak etmesidir. Bu da gösteriş ve riya ile olur. Sâlik ihlâslı olmaya çalıştıkça riyâ tehlikesi hep karşısında durur. Zira kişi gönlünden ihlâslı oluşunu geçirdiği an riyâ tehlikesine düşer. Bunun için gerçek anlamda ihlâsı yakalamak gerekir. Aksi halde sâlik, sürekli riyaya dolayısıyla gizli şirke düşme tehlikesiyle karşı karşı- ya kalır.¹¹² Müellife göre muhlisin alameti, ihlâs nurları çoğaldıkça riyâyı

107 Bitlisi, *Behcetü'l-tâife*, 107-108.

108 İbn Manzûr, “*h-l-s*”, 7/26; Süleyman Ateş, “İhlâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/535.

109 İbn Manzûr, “*h-l-s*”, 7/26; Ateş, “İhlâs”, 21/535.

110 Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, 23.

111 Ahmed b. Hanbel, el-*Müsned*, 32/384 (No. 19606).

112 Bitlisi, *Behcetü'l-tâife*, 121-122.

daha çok tanıyıp bilmesidir. Ancak bununla birlikte riyâdan tamamen kurtulmak oldukça zordur.¹¹³

1.3.9. Velâyet ve Nübüvvet (الولاية والنبوّة)

Kelime olarak “bir işi üstlenen veya onu yerine getiren, yardımcı, muhib, dost, yakınlık”¹¹⁴ gibi manalara gelen “velî”, Kur’ân-ı Kerîm’de iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Buna göre; 1. “Feîl” vezninde ve ism-i mef’ûl manasında olmak üzere, “işlerini Allah Teâlâ’nın gördüğü, kendi nefesine bırakmadığı” anlamına gelir. “O, *salihlerin işlerini görür*”¹¹⁵ âyeti bu manadadır. 2. “Feîl” vezninde, mübalağa-ı ism-i fâil sigasında olup, “Allah’a karşı ibâdet ve taatini yerine getiren kimse” anlamında kullanılmıştır. “Allah imân sorumluluğu taşıyanların (müminlerin) velisidir”¹¹⁶ âyetiyle de buna işaret edilmiştir.¹¹⁷ Nübüvvet ise haber verme anlamına gelen “neb” veya konum ve değeri yüksek olan anlamındaki “nebve” kelimesinden türetilmiş olup Râgıp isfahânî (ö. ?/?)’ye göre “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhîret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi”¹¹⁸ ni ifade eder.

Daha önceleri sûfiler, velâyet ve nübüvvet konularına genel anlamda kelâmcılar gibi yaklaşırken mesele, Hakim et-Tirmizî (ö.30/932) tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Daha sonra İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsü’l-hikem* adlı eserinde yer alan:

“Bu ilim ancak hatem-i resûlün ve hatem-i evliyânındır. Nebî ve resûlden herhangi biri onu ancak hatem-i resûlün mişkâtından görebilir. Velîlerden herhangi biri de onu ancak hatem-i evliyânın (son peygamberin velîlik) mişkâtından görebilir. Hatta resûller onu gördüklerinde hatem-i evliyanın mişkâtından görürler (Görmek, burada almak anlamında tefsîr edilmiştir)”¹¹⁹

113 Bitlisî, *Behcetü’l-tâife*, 122.

114 Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs* (b.y: Dârü’l- Hidâye, ts.), 40/242; Bekir Topaloğlu, “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/24.

115 el-A’râf 7/196.

116 Âl-i İmrân 3/68.

117 Hucvirî, *Keşfu’l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, 274.

118 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbü’l-Kur’ân* (Lübnan: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 482.

119 Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Fusûsül-hikem*, thk. Ebû A’lâ Afifî (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, ts.), 62.

sözleri ile başka bir boyut kazanmıştır. Lehte ve aleyhte çok eleştiri almış olan bu sözlerin temelinde Hakikat-ı Muhammediyye anlayışı yatmaktadır. Buna göre Allah'ın ilk yarattığı şey, Peygamberimiz (s.a.v.)'in nûrudur ve Allah her şeyi bu nûrdan yaratmıştır. Bu anlamda Nebi olmak bakımından Peygamberimiz ilktir ve tüm velilerle nebiler, ilimlerini onun mişkâtından alırlar.¹²⁰

İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin konuyu işlerken genel anlamda; “Âdem daha su ile çamur arasında bir hâldeyken ben nebî idim”,¹²¹ “Allah'ın ilk yarattığı şey benim nûrumdur.”¹²² gibi hadislerle dayandırdıkları dolayısıyla tüm nebî ve velilerin bilgilerinin kaynağının bu nûr olduğunu ifade ettikleri görülür. Müellif de bu iki hadîsi delil olarak sunmakta ve dolaylı da olsa velî ve nebîlerin ilimlerini bu kaynaktan aldıklarını söylediği anlaşılmaktadır. Müellifin, 597/1200'lü yıllarda, İbnü'l-Arabî'nin ise 638/1240 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında müellifin daha bu konu İbnü'l-Arabî ile tam olarak sistemleştirilmeden önce Hakim et-Tirmizî gibi sûfîlerden mülhem olarak ele alıp işlediğini de söylemek mümkündür. Ammâr Yâsir, velâyet ile nübüvvetin aynı kaynaktan beslendiklerini söylemekle birlikte nübüvvetin velâyetten üstün olduğunu da açıkça belirterek şöyle demektedir: “Nübüvvet, İzzet katındaki ilk makâm velâyet ise nübevetten sonraki son makâmdır. Nübüvvetin, izzet ağacından, velâyetin ise nübüvvet ağacından bir dal olduğu söylenir.”¹²³ Devamında bu görüşün aslının da yukarıda aktardığımız hadislerle dayandığını ifade etmektedir. Buna göre nûru itibariyle Resûlullah (s.a.v.) mahlukatın, nübüvvet ise makâmın ilkidir. Velâyet, nübüvvetin bir cüzüdür. Ona göre nübüvvet izzetin, velâyet ise nübüvvetin bir cüzüdür.¹²⁴

Kısaca velâyet ve nübüvvet konusunda müellifin Hakim et-Tirmizî gibi sûfîlerin fikirlerini esas alarak ele aldığı ve velâyetin nübüvvetten bir cüz olduğunu dolayısıyla nübüvvetin velâyetten üstün olduğunu açıkça dile getirdiği anlaşılmaktadır.

120 İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-hikem*, 64; Ferzende İdiz, *Şeyh Bahâuddîn Tâhâ el-İmâdî ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022), 197-198.

121 Abdullah b. Muhammed İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, thk. Muhammed Avâme (b.y.: Dâru'l-Kible, ts.), 20/231.

122 İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs* (b.y.: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/265.

123 Bitlisî, *Behcetü'l-tâife*, 128-129.

124 Bitlisî, *Behcetü'l-tâife*, 129.

1.3.10. Ümenâ (الأمناء)

İbnü'l-Arabî'ye göre iyiliklerini saklayan, manevî hâl ve durumlarını gizli tutan ve hâlleri herkes tarafından bilinmeyen Melâmetîler taifesinin büyükleri ve seçkinlerine ümenâ denir. Sözünde duran, güvenilir, başkasından korkmayan anlamına gelen emin kelimesinin çoğulu olan ümenâ, âlimler ve peygamberlerin eminleri olarak vasıflandırılmışlardır.¹²⁵ Ammâr Yâsir'in şeyhi Şeyh Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'ye göre ise Melâmîlerle sûfîler bir birinden farklıdır. Zira ona göre Melâmî, kendilerinden sadır olan hiçbir hayırlı şeyi izhar etmez hiçbir kötülüğü de gizlemezler. Sûfî ise, halkla meşgul olmaz dolayısıyla onların sûfiden sadır olan bir şeyi red veya kabul etmelerine aldırış etmezler.¹²⁶ Böylece Melâmîlerle sûfîleri ayrı gören Sühreverdî'nin, sûfîleri daha üstün bir zümre olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Müellife göre “ümenâ-”الأمناء; âlimi billah olup, Yüce Allah'ın kendilerini velî edinip seçtiği ve kendi katından bir ilim (ilm-i ledün) verdiği seçkin bir kesimdir. Yüce Allah bunlara rabbânî hazlar vermiştir ki böylece bu zümre, Allah'ın koyduğu ölçüyü ve mertebeleri bilirler. Ona göre evliyâ içerisinde ümânâ, nebîler arasındaki resûller gibidirler. Onlar, denetleyiciler olup Hakk esrarından bilgi verirler. İnsanlarla akıllarının mertebelerinin seviyesine göre konuşurlar. Bu yönden onlar; âlim, hükemâ ve ârif kimselerdir.¹²⁷

Bunlar, söz konusu vasıflara sahip olunca kendilerine sırları keşfetme izni verilir. Meşâyih, kendilerini ehl-i hadîs olarak tabir etmiştir. Zira bunlar, ferâset, ilhâm, hadîs ve siddikiyete sahip kimselerdir. Böylece bu zümre, Hakk cihetinden konuşan muhaddîsler olmuşlardır. Bunlar; Allah'ı Allah ile bilirler. Ehline sırları, işâret, ibâre, sır ile veya emsile, beyyine ve şehâdet yoluyla tabir ederler.¹²⁸

Kısaca ümenâ, melâmet ehlinin büyüklerinden olan, zâhirî hâllerini insanlardan saklayan, Allah tarafından kendilerine özel bir anlayış ve ledünnî ilim verilmiş olan seçkin bir zümredir. Müellifin, İbnü'l-Arabî gibi düşündüğü ve ümenâ'yı seçkin bir zümre olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

125 Salih Çift, “Ümenâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/302.

126 Sühreverdî, *Adâbü'l-mürîdin*, 13.

127 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 132-133.

128 Bitlisî, *Behcetü't-tâife*, 134.

Sonuç

Sühreverdiyye ve Kübreviyye gibi iki önemli tarîkatın teşekkülünde etkili olduğu anlaşılan ayrıca birçok tarîkat silsilesinde ismi anılan Ammâr Yâsir Bitlisî hakkında kaynaklarda pek fazla bilgiye yer verilmemiştir. Kendi ismiyle anılan bir tarîkatın olmayışı, bulunduğu şehrin ilim merkezlerine uzak oluşu, eserlerinin fazlaca tanınmamış olması bu sonucu doğurmuş olabilir. Ayrıca Sühreverdiyye söz konusu olunca Ebû'n-Necib es-Sühreverdî ile Ebû Hafs Ömer Sühreverdî'nin; söz konusu Kübreviyye olunca da Necmeddin-i Kübrâ gibi güçlü sûfîlerin ön plana çıkması, kendisi hakkında fazla bilgi verilmemiş olmasının başka bir nedeni olabilir. Bu durum, onun söz konusu şeyhlerin, özellikle Necmeddîn-i Kübrâ'nın gölgesinde kalması sonucunu doğurmuş olabilir. Zira hakkında kısa bilgiler vermiş olan az sayıda kaynaktan bile kendisinden ancak Necmeddîn-i Kübrâ başlığı altında onun şeyhi olarak veya isminin geçtiği silsilelerde sadece ismen bahsetmişlerdir. Kaynaklardaki bu ketumluktan dolayı olsa gerek şu ana kadar müellif hakkında herhangi akademik bir çalışma (tez, makale, kitap vb.) da yapılmamıştır. Ancak bu durum, Ammâr Yâsir'in önemini, tasavvuf ve ilme sağladığı katkıyı ve önemli bir âlim/sûfî olduğu gerçeğini değiştirmez.

Müelliften bahseden az sayıda kaynaktan, hayatıyla ilgili detaylı bilgi elde edilemezse de onun Bitlis'te doğduğu ve 590/1194 ile 604/1207 yılları arasında kalan bir tarihte orada vefat ettiği ve kabrinin burada olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda net olarak belirtilmemiş olsa da Necmeddîn-i Kübrâ, belki de Bitlis'e gelerek kendisine intisap etmiş ve o meşhur halvetlerini burada çıkararak hilafet almıştır. Halvete girdiği yerin, Bitlis'in Ahlat ilçesinde bulunan Şeyh Ammâr Ahlatî adındaki tekke olması ihtimali de yüksektir. Zira 823/1420 tarihli vakfiye kaydında böyle bir tekkeden bahsedilmektedir.

Ammâr Yâsir'in önemini, yer aldığı tarîkat silsileleri, yetiştirdiği talebeler ve teşekkülünde etkili olduğu tarîkatların yanı sıra yazmış olduğu eserlerinden de anlamak mümkündür. Müellif hakkında bilgi veren kaynakların yanı sıra ilmî ve tasavvufî kişiliği göz önünde bulundurulduğunda çok sayıda eser yazmış olma ihtimalinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim hakkında bilgi verdiğimiz ve elimizde bulunan iki eseri dışında günümüze ulaşmamış olan *Menfaatü's-sâlik mârifetü'l-mesâlik* isminde başka bir eserinin olduğunu Simnânî'nin, *Mevâridü's-şevârid* adlı

eserinden anlamaktayız. Bu durum, günümüze ulaşmamış veya tespit edilememiş başka eserlerinin de olabileceğini göstermektedir. Yapılacak olan akademik çalışmalarla Ammâr Yâsir'in hem hayatı hem de başka eserlerinin olup olmadığı ve içerikleri hakkında detaylı bilgi elde etmek mümkün olabilecektir.

Günümüze ulaşmış olan iki eseri, tasavvufî konuları işleyen eserlerdir. Simnânî'nin, "Gördüm" diyerek alıntıda bulunduğu ve günümüze ulaşmamış olan eserinin de tasavvufa ait olduğu yine Simnânî'nin aktardığı kısımdan anlaşılmaktadır. Eserleri incelendiğinde Ammâr Yâsir'in, amele dayalı bir seyr u süluktan bahsettiği ve bunu önemseydiği görülmektedir. Tasavvufî görüşlerini öğrendiğimiz eserlerinden *Savmü'l-kalb* adlı eserinde daha çok kalb ve onun hâlleri üzerinde durmaktadır. Tasavvufî kavramlara yer verdiği ve geniş açıklamalarda bulunduğu *Behcetü't-tâife* adlı eserinde ise tasavvuf, istikamet, ibadet, zikir, ihlâs, velayet vb. hususlara açıklamalar getirmektedir. Dolayısıyla müellifin, önceki sûfîlerin takip ettiği yolu izleyerek geleneği devam ettirdiği söylenebilir. O, şeriata dayalı bir tasavvufu ön planda tutarak, şeriat çizgisini muhafazaya özen göstermektedir. Ona göre imânın istikameti, kalbin dürüst olmasına bağlıdır. Kalb de şeriat üzere olursa istikamet bulur. Zikri önemseydiği anlaşılan müellif, kalbî zikre vurgu yapmakta ve önemine değinmektedir. Kalbî zikre sahip kimse, Hakk'ın da kendisini andığı (mezkurü'l-Hakk) kimsedir. Müşahede için mücahedeyi şart koşan müellifin, bu konuda Necmeddîn-i Kübrâ'yı etkilediği anlaşılmaktadır. Kalb temizliği ve istikametine önem gösteren müellife göre tasfiye edilmiş olan bir kalb, mâsivadan alakayı kesmek ister ki bu da halvettir. Kişinin Allah'a karşı hiçbir vazifesini aksatmaması olarak tanımladığı ibadetin sonunda ubudiyet gerçekleşir. Bu da ihlâsa dayanır. O, şeriat çerçevesinde kendisine has rûhî ve kalbî bir anlayışa sahiptir. Onun anlayışında ifrat ve tefrite rastlanmaz. Öğrencilerine felsefî ve zihnî hususlardan ziyade çalışma ve tatbiki dayalı bir sülûku tavsiye etmektedir. Bununla birlikte kendinden önceki sûfîlerden tamamen de ayrılmaz, onların yolundan da istifade eder.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-İlbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.
- Ali Şah, Ma'sum. *Tarâikü'l-hakâik*. 3 Cilt. Tahran: Nayib-i Sadr, 1315/1897.
- Ateş, Süleyman. "İhlâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Badeen, Edward. *Behcetü't-tâife ve's-savmü'l-kalb*. Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999.
- Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hasan. *Şuabü'l-imân*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Bumbay: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2002.
- Bitlisî, Ziyâuddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed. *Behcetü't-tâife*. thk. Edward Badeen. Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999.
- Bitlisî, Ziyâuddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed. *Savmü'l-kalb*. thk. Edward Badeen. Beyrût: Matbaatu'ş-Şirketi'l-Müttahide, 1999.
- Cebecioğlu, Ethem. "Abdülkahir Ebu'n-Necib Sühreverdî". *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Sebat Yayınları, 2008.
- Çift, Salih. "Ümenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/302. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gökbulut, Süleyman. "Ebu'n-Necib Ziyâuddîn es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-mürîdîn Adlı Eseri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2008), 135-152.
- Gökbulut, Süleyman. *Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Harîrîzâde, Kemâleddîn. *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 430-432.
- Hucvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî. *Fusûsü'l-hikem*, thk. Ebû A'lâ Afîfî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İbn Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avâme. b.y.: Dâru'l-Kible, ts.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*. b.y.: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdr, 1414/1993.
- İdiz, Ferzende. *Şeyh Bahâuddîn Tâhâ el-İmâdî ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022.
- İsfahânî, Râgîb. *el-Müfredât fî ğarîbü'l-Kur'an*. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Kara, Mustafa. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/518-519. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Koçak, Zülfiye. "XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bitlis ve Yöresi Zâviyeleri". *Erdem* 82 (Haziran 2022), 79-118.

Talebesinin Gölgesinde Kalmış Önemli Bir Sûfî Şahsiyet: Ammâr Yâsir Bitlisi ve Bazı Tasavvufî Görüşleri

Kutluer, İlhan. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/503-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Kübrâ, Necmeddîn. *Fevâihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*. thk. Yûsuf Zeydân. Kuveyt: Dâru Suâdi's-Sabâh, 1993.

Kübrâ, Necmeddîn. *İrşâdü'l-Tâlibîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2117.

Lâhûrî, Gulam Server. *Hazînetü'l-asfiyâ*. Kanpûr: Munshi Naval Kishor, 1894.

Molla Câmi, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-üns min hazarati'l-kuds*. haz. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Sağlık Kitabevi, 1981.

Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Şa'rânî, Abdolvahab. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1426/2005.

Simnânî, Ahmed b. Muhammed Alâüddevle. *Mevâridü's-şevârid*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1796/16.

Simnânî, Ahmed b. Muhammed Alâüddevle. *Fazlu't-tarika*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 2135, 46a-117a.

Simnânî, Ahmed b. Muhammed Alâüddevle. *Tezkiretü'l-meşâyih*. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990.

Şeref Han. *Şerefnâme*. İstanbul: Deng Yayınları, 1998.

Topaloğlu, Bekir. "Veli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Uludağ, Süleyman. "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. "Müşâhede". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman. "Sülûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.

Yâfi, Ebû Muhammed Abdullah. *Mirâtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zaman*. Kahire: Dârü'l-Kitabî'l-İslâmî, 1413/1992.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk. *Tâcü'l-Arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. b.y: Dârü'l- Hidâye, ts.

Zeydan, Yûsuf. *Fevâihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*. Kuveyt: Dâru Suâdi's-Sabâh, 1993.

